

UDK: 81'22

Abdullo ISOKULOV,
Perfect university nodavlat oliy ta'lim tashkiloti o'qituvchisi
E-mail: abdulloisakulov@gmail.com

F.f.f.d., dotsent U.Ibragimova taqrizi asosida

PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF TELEVISION CAPTIONS

Annotation

In the early days of television and radio broadcasting, screen recordings emerged as the primary means of conveying the names of creators and actors whose company filmed the work, as well as the speeches of characters and authors. The emergence of direct broadcasting, the possibility of transmitting sound along with the image began to assign tasks to subtitles as non-verbal means. The development of computers, the entry of designers and animators into the field of television became important in fulfilling the pragmatic tasks of subtitles.

Key words: Pragmatic task, subtitle, television, linguistic task, verbal, non-verbal.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ТИТРОВ

Аннотация

На заре телевидения и радиовещания экранные записи появились как основное средство передачи имен творцов и актеров, чья компания снимала творчество, а также речи персонажей и авторов. Появление прямого вещания, возможность передачи звука вместе с изображением стали возлагать задачи на субтитры как на невербальные средства. Развитие компьютеров, выход дизайнеров и аниматоров в сферу телевидения стали важными в выполнении прагматических задач субтитров.

Ключевые слова: прагматическая задача, субтитр, телевидение, лингвистическая задача, вербальная, невербальная.

TELEVISION TITRLARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Televideniye va efigra uzatish ilk paydo bo'lgan davrlarda ekran yozuvlari ijodkorlar va aktyorlarning nomi, ijodiy ishning qaysi kompaniya tomonidan suratga olinganligi, qahramonlar va mualliflarning nutqini yetkazib beruvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'lgan edi. Jonli efigra, tasvir bilan birga ovozn ham yetkazish imkoniyatlarining paydo bo'lishi titrlarga nolisoniy vositalar sifatidagi vazifalarni ham yuklay boshladi. Titrlarning pragmatik vazifalar bajarishida kompyuterlarning taraqqiy etishi, dizayner va animatorlikning televideniye sohasiga kirib kelishi muhi ahamiyat kasb etdi.

Kalit so'zlar: Pragmatik vazifa, titr, televideniye, lisoniy vazifa, verbal, noverbal.

Kirish. Ekran matnlarining ahamiyati jonli efigrlarni amalga oshirish, filmlarda qahramonlarning nutqini bevosita ifodalash imkon beruvchi texnika vositalari ixtiro qilinguncha nihoyatda ahamiyatli edi. XX asrning 30-yillarigacha titrlar tasvirlarda ifodalanayotgan asosiy ma'no ekran matnlari orqali tomoshabinlarga yetkazilar edi. Boshqacha aytganda, televizion dasturlarda lisoniy vositalar sifatida faqat ekran yozuvlari mavjud bo'lib, tasvirlar nolisoniy vosita sifatida xizmat qilar edi. Ijod mahsulining asosiy g'oyasi titrlar vositasida ifodalangan filmlar "ovozsiz filmlar", "soqov filmlar" deb ham nomlanar edi. Bunday filmlarda, shubhasiz, ekran matnlari juda zarur edi. Shu sababli "XX asrning 20-yillari oxirida (aniqrog'i 1929-yilda – ta'kid bizniki I.A.) dunyoga mashhur bo'lgan "Oskar" mukofoti "Ovozsiz kinoda eng yaxshi titrlar uchun" yo'nalishida ham berildi. Uning birinchi va oxirgi sovrindori amerikalik ssenariy muallifi Jozef Farn bo'ldi. Ammo bu amaliyot kintanqidchilarning qarshiligiga uchradi. Ularning fikricha, kinematografistning ishi muharrir ishi bilan tenglashtirilmasligi lozim edi" [1]. Shunday bo'lsa-da, kinematografiya sohasidagi eng oliy mukofotga ekran yozuvlariga alohida yo'nalish ajratilganligi uning kelgusi taraqqiyotiga xizmat qildi. Titrlar keyingi yillarda televizion dasturlarning ajralmas qismiga aylandi. Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).Kompyuterning ixtiro qilinishi va takomillashishi (XX asrning ikkinchi yarmidan) ekran yozuvlarining ham taraqqiy etishiga sabab bo'ldi. Endi titrlar faqat ssenariy mualliflari va rejissyorlarning emas, balki dizaynerlar, animatorlarning

to'g'ridan to'g'ri ishiga aylandi. Natijada ekran yozuvlari endi tasvirlarning asosiy mazmunini ifodalovchi vosita emas, televizion dastur yoki filmlardagi pragmatik vositalarni ifodalovchi elementlarga aylandi. Shuningdek, ekran yozuvlari kreolizatsiya (boshqa madaniyatning qadriyatlarini o'ziga singdirish jarayoni [2]) jarayonini ta'minlovchi vositalardan biri sifatida ham qarala boshlandi [3]. Bu, ayniqsa, televizion tarjimalarda yaqqol ko'zga tashlanadi. N.Valginaning fikriga ko'ra kreolizatsiya verbal matnga noverballik belgilari bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlarni qo'shadi [3]. Kompyuter texnologiyalarining televideniye qo'llanishi, ekran matnlarini dizayner va animatorlar yaratishi ularning imkoniyatlarini keskin oshirdi. Natijada titrlar vositasida juda ko'p lisoniy bo'lmagan, qo'shimcha pragmatik ma'lumotlarni tomoshabinlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Masalan:

Andijon Qo'qonni qabul qildi jumlasida "o" va "q" harflari futbol sport turiga oid muayyan belgi – futbol to'pi shaklida yozilishi natijasida tomoshabin aynan futbol musobaqasi xususida gap ketayotganligini tushunadi. Albatta, buni lisoniy vositalar yordamida ham ifodalash mumkin (masalan, Andijon futbol klubi Qo'qon futbol jamoasini o'z maydonida qabul qildi, tarzida uzundan gap tuzish orqali). Bunda televizion dasturning kreativligi va o'ziga xosligiga putur yetgan bo'lar edi;

ham ijobiy, ham salbiy maqsadlarda qo'llanishi mumkin bo'lgan gaplarning qanday maqsadda qo'llanganligini tomoshabiniga bildirish maqsadini yuzaga chiqaradi. Masalan,

Men seni qayerdan bo'lsa ham, topaman gapini yozuv shakliga va qo'llangan ranglarga quvnoqlik berish vositasida ijobiy ma'noda qo'llanganligini bildirish mumkin; "reklama matnlarida kopirayterlar (turli mavzudagi reklamalar uchun matnlar tayyorlash bilan shug'ullanadigan mutaxassislar [4]) va tomoshabinlar qiziqishlaridan kelib chiqib nutq intensiyasiga bog'liq ravishda yozuvning yoqimsiz qismini o'chirilgan shaklda yozish" [5]. Bunda ustidan chiziqli tortilgan yozuv chegirma e'lon qilingunga qadar belgilangan narxni anglatadi va bu tomoshabinda (yoki xaridorda) mahsulotni me'yordagidan ancha arzon narxda sotib olayotganligi haqida taassurot beradi. Titrlarning bunday imkoniyatidan yirik savdo do'konlarida o'rnatilgan narxnomalarda ham foydalaniladi. Ekran matnlari muayyan xalq, millatning milliy qadriyatlarini aks ettiruvchi vositaga vazifasini bajarishi mumkin. Masalan, muayyan ko'rsatuv, dastur, film namoyishi vaqtida milliy tildagi matnlar davlat bayrog'i ranglarida namoyon bo'lishi kabilarda bu ko'zga tashlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ekran yozuvlari dastlabki bosqichlarda kinofilmlarda ko'proq qo'llanganligini yuqorida keltirilgan tahlillar ham dalilladi. Buni televideniya jonli efirlarning mavjud emasligi, namoyish bilan bog'liq texnikaning taraqqiy etmaganligi bilan izohlash mumkin. Ammo televideniya faqat zeriktirmaslik uchun xizmat qiluvchi vosita sifatida emas, balki axborot olishning eng muhim manbasi sifatida qarash shakllangandan so'ng hujjatli film, axborot berish bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatuvlarda ham ekran yozuvlaridan faol foydalanila boshlandi. Bu, albatta, televideniya qamrovining kengayishi, axborot uzatishning tezlashishi, unga bo'lgan talabning kuchayishi, aholi savodxonlik darajasining o'sishi, texnika vositalarining rivojlanishi va ularni xarid qilish imkoniyatlarining ko'tarilishi kabi bir-birini taqozo qiluvchi jarayonlar bilan bog'liq edi. Masalan, BBC televideniya ning 1950-yilgi dasturida ekran matnlaridan boshlanmada foydalanilganligi va unda televideniya uchun reportaj tayyorlanganligi, uni kim sharhlashi haqida ma'lumot keltirilgan xolos [6]:

Keyingi davrlarda BBC televideniyesining dasturlarida qo'llangan ekran matnlari ham rivojlanib borganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Jumladan, o'tgan asrning 60-yillariga kelib endi dasturdagi yozuvlar harakatlanadigan, muntazam paydo bo'ladigan holatga kelgan edi. Biz tahlil qilgan 1967-yilgi dasturda titrlardan boshlanmada foydalanilgan. Vizual effektlar bilan dasturning nomini

anglatuvchi harflar jamlanmasi hosil qilingan. Shuningdek, dasturning sport xabarlariga bag'ishlangan qismida ekran yozuvlari o'ziga xos tarzda qo'llangan. Bunda Angliya kubogi musobaqasining navbatdagi bosqichida jamoalarning qayd etgan natijalari tablodagi yozuvlarni suratga olish orqali tomoshabinlar hukmiga havola qilingan:

March 1967 - part1 F.A. CUP 5th ROUND				11th March 1967 - part1 F.A. CUP 5th ROUND			
Birmingham	1	Arsenal	0	Norwich	1	Sheffield W	3
Chelsea	2	Sheffield U	0	Nottingham F	0	Swindon	0
Everton	1	Liverpool	0	Sunderland	1	Leeds	1
Man C	1	Ipswich	1	Tottenham	2	Bristol C	0

Tahlil va natijalar. Aynan shu dasturda kompyuter texnologiyalari vositasida ekran yozuvlari va tasvirlari hosil qilingan va ommaga namoyish qilingan. Bu Jenevadan Rimga va Rimdan Dehliga qulay narxlarda sayohat qilish

mumkinligini ko'rsatuvchi ekran yozuvlari edi. Bu ekran yozuvlari sharhlovchining fikrlari fonida namoyish qilinishi mazkur xabarda ularning so'z bilan ifodalash qiyin bo'lgan qo'shimcha ma'lumotlarni tashishiga ishora ham edi, albatta:

Ekran matnlarining nolisoniya vazifalar bajarishi BBC ning 1967-yil mart oyidagi sonidan olingan yuqoridagi suratlarda ham aks etgan. Bu borada ekran yozuvlarining verbal va noverbal vazifalarini tadqiq qilgan I.Doroninaning quyidagi fikrlari o'rinli: "Chegarasiz vizual effektlar bilan ishlov berish imkoniyatlari bilan yaratilgan yangicha ekran yozuvlari ularning oddiy ma'lumot beruvchi vositalardan medianing ajralmas qismiga aylanganligi haqida gapirishga imkon beradi. Zamonaviy titrlar nafaqat muayyan ma'lumotni tashiydi, balki tomoshabinga noverbal ta'sir qilish vositasi ham hisoblanadi" [1:148]. Aytish mumkinki, titrlarning nolisoniya vosita

sifatidagi imkoniyatlaridan axborot tarqatish bilan shug'ullanuvchi dasturlarda o'tgan asrning o'rtalaridanoq foydalanilgan.

XX asrning 80-yillariga kelib ekran yozuvlari sezilarli darajada rivojlandi. Endu bunday yozuvlar nafaqat muayyan ma'lumot beruvchi, balki e'firi bezash vositalaridan biriga ham aylandi. Aynan shu davrdan titrlar tomoshabinlarning diqqatini jalb qiluvchi televideniya vosita sifatida deyarli barcha badiiy va hujjatli filmlar, ko'rsatuvlarda qo'llana boshladi. Bu davrga kelib ekran yozuvlari ovoz eshitilishi mushkul bo'lgan joylarda ham tomoshabinlarga ma'lumot yetkazish, ularning

diqqatini jalb etish vositalari sifatida mualliflar tomonidan keng qo'llana boshlandi. Rangli tasvirli televideniyeining paydo bo'lishi ekran yozuvlarining imkoniyatlarini ham karrasiga oshirdi. Bu davrga kelib tahlil qilayotganimiz BBC dasturlarida nafaqat sharhlovchi va suxandonlarning, balki reportaj davomida intervyu olingan shaxslarning ism-sharifi haqida ma'lumotlar ham maxsus titrlarda beriladigan bo'ldi. Vizual effektlarning sifati ko'tarildi, bajaradigan vazifalari doirasi kengaydi. Bularning hammasi ekran yozuvlari televizion dasturlarning ajralmas qismiga aylanganligini anglatar edi.

Xulosa va takliflar. Ommaviy axborot vositalari butun xalqqa, jamoatchilikka xizmat qiladi. Zamonaviy dunyoda ommaviy axborot vositalariga talab kundan kunga oshib

borayotganligi ham sir emas. Internet, matbuot, radio qatorida televizion dasturlarning ham jamiyat hayotidagi o'rni sezilari darajada, deyishimiz mumkin. Televizion dasturlarni esa, zamonaviy ekran yozuvlarisiz tasavvur qilish qiyin. Titrlarning qo'llanishi masalasi tahlili shuni ko'rsatadiki, ulardan televideniye paydo bo'lgan davrdan boshlab turli maqsadlarda foydalanib kelingan. Televizion titrlarni yaratish bilan turli davrlarda rassomlar, muharrirlar, rejissyorlar, dizayner va animatorlar shug'ullanishgan. Albatta, bu borada tilshunoslarning xizmatini ham alohida e'tirof etish lozim. Zero, ekran yozuvlari bir qancha pragmatik vazifalar bajarsada, ularga avvalo, lisoniy vositalar sifatida qarash maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. Доронина И.М., Телевизионные титры как элемент креолизации в коммуникативном пространстве // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2019. – № 5 (138). – С. 147-150.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Креолизация>
3. Валгина Н.С., Теория текста, – Москва: Логос, 2003. – 173 с.
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Копирайтинг>
5. Доронина И.М., Креолизация в коммуникативном пространстве: телевизионные титры // Коммуникативные технологии в образовании, бизнесе, политике и праве: проблемы и перспективы реализации в современной цифровой среде: сборник материалов V Международной научно-практической конференции (Волгоград, 06-08 дек. 2018 г.) / ответственный редактор М.Р.Желтухина; ВГСПУ; ВНОЦ РАО; ИЯ РАН. – Волгоград: Научное издательство ВГСПУ «Перемена», 2019. – С. 276-278.
6. <https://www.youtube.com/watch?v=iQAzSVQBU7I>